

УДК 323.1+316.7(497)

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Примљено:
23. фебруар 2011.

NATIONAL INTEREST

Прихваћено:
25. мај 2011.

Година VII, vol. 10

Број 1/2011.

Оригинални научни рад

стр. 87-100

Стојадиновић Миша*
Дејана Вукчевић**

ПРОБЛЕМ ОЧУВАЊА ИДЕНТИТЕТА НА БАЛКАНУ

Резиме

Проблем идентитета представља један веома комплексан феномен којим су се бавили многобројни теоретичари. Овај проблем је нарочито постао актуелан крајем прошлог века, који је са собом донео велики број друштвених промена и процеса, који су наметнули многобројне изазове по питању очувања идентитета.

Овај рад има за циљ да укаже на главне изазове са којима се процес формирања и очувања идентитета сусреће на Балкану. Аутори у свом раду користе комбинацију неколико различитих метода да би дошли до жељеног циља. На првом месту то су дијалектички метод, метод анализе садржаја и компаративни метод. У том смислу овај рад је подељен на две целине. У првом делу аутори се баве суштином идентитета, док се у другом делу баве проблемом мултикултурализма и проблемом различитости.

Кључне речи: идентитет, индивидуални и колективни идентитет, мултикултурализам, Балкан, Србија.

Проблем идентитета је нешто што „мучи” човека током читаве његове историје, али је интересовање за проучавање овог феномена релативно скоријег датума, да би се

* Институт за политичке студије, Београд

** Институт за политичке студије, Београд

нарочито интензивирало крајем прошлог столећа. Идентитет представља једну динамичну појаву која се увек ствара у односу на *друге*. Ради се о феномену који је почетком XX века Чарлс Х. Кули [Colley] одредио као „учинак гледања” током кога појединац доживљава себе у искуству другог.¹ Ми своје *Ја* креирамо у интеракцију са другима што представља један реципрочан процес коме нема краја. Свако од нас је истовремено носилац више идентитета који се формирају почев од нашег рођења и не престају да се формирају, мењају и прожимају током читавог нашег живота.

Проучавање идентитета је нарочито веома интересантно у срединама где долази до сусрета између различитих култура. Таква друштва представљају велики изазов, не само за проучавање, него и за обезбеђивање складног живота који неће бити потресан сукобима. За оваква друштва се оправдано може рећи да представљају права „друштва ризика” [Ulrich Beck]. На таквим просторима је сусрет различитости неизбежан, а развој толеранције неопходан. Балкан свакако представља добар пример оваквог једног друштва. Као главне карактеристике Балкана могу се издвојити мултинационалност, мултикултуралност и мултиконфесионалност.

Задржати свој идентитет, а при том обезбедити другима да то исто учине представља свакако праву енигму на почетку XXI века. Разлике се још увек не схватају као начин проширивања знања, извор сарадње, већ насупрот, разлике постају извор јаза између припадника различитих култура. Балкан нажалост представља добар пример простора на коме су разлике доводиле до сукоба и ратова великим делом његове историје. Богатство различитости на Балкану је одувек служило као основ за све, сем за остваривање опште добробити.

Идентитет и његова суштина

Појам идентитета представља један мултидимензионални појам, што у великој мери отежава његово одређење. „Идентитет (лат. *idem*) у социолошком смислу представља процес поистовећивања појединца са одређеним друштве-

1 Никола Божиловић, Бранислав Стевановић, „Култура као основ етничких идентитета Балкана”, *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и Европске интеграције* (приредили: Љубиша Митровић, Драгољуб Ђорђевић, Драган Тодоровић), Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2006, стр. 134.

ним скупинама (од породице, преко локалне заједнице и регије па све до човечанства), по основу прихватања погледа на свет, вредности или образаца понашања.”² Социологија у први план ставља проучавање колективног идентитета, који заједно са личним идентитетом представља трагање за одговором на питање: *ко сам ја?* У овом раду ћемо нарочиту пажњу посветити управо колективном идентитету. Међу најзначајнијим колективним идентитетима могу се навести следећи: класа, нација, генерација, партија, професија, регион, континент, човечанство...

На основу следеће табеле се може видети шта је то што грађани у Србији, Македонији и Бугарској прво желе да знају о особи коју тек упознају. На првом месту је то професија, затим следе вера, карактер...

Табела бр. 1: Шта најпре желите да сазнате о особи коју сте тек упознали?

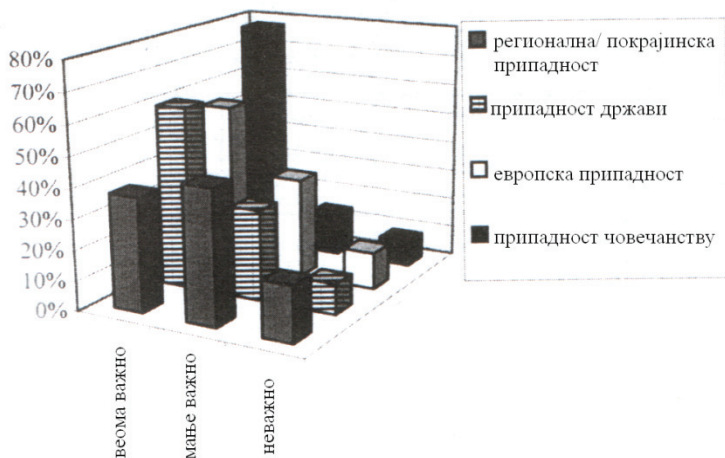
		Бугарска	Македонија	Србија	Просек за све три земље
1	Шта је по професији	47.4%	28.1%	37.5%	37.6%
2	Које је вере	8.5%	33.9%	4.4%	15.6%
3	Карактер	/	15.4%	25.0%	13.5%
4	Етничку припадност	15.6%	9.1%	6.5%	10.4%
5	Нешто друго	11.8%	0.2%	7.0%	6.3%
6	Коју музику слуша	7.1%	2.8%	5.7%	5.2%
7	Сексуалну оријентацију	2.2%	8.7%	2.2%	4.4%
8	Систем вредности	/	/	6.8%	2.3%
9	Које је расе	4.7%	1.1%	0.9%	2.2%
10	За коју партију гласа	2.7%	0.4%	1.1%	1.4%
11	Порекло	/	/	2.4%	0.8%
12	Материјалну ситуацију	/	0.4%	0.4%	0.3%
	Тотал	100%	100%	100%	100%

Извор: Бранислав Стевановић, „Политички идентитети Балкана у прелазу: поступни кораци ка грађанском идентитету житеља Бугарске, Србије и Македоније”, *Међуетнички односи, идентитети и култура мира на Балкану* (приредили: Љубиша Митровић, Драгана Захаријевска, Данијела Гавриловић), Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2009, стр. 159.

2 Никола Божиловић, *Култура и идентитети на Балкану*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2007, стр. 44.

На основу следећег графикана можете видети колико је за житеље Балкана битна регионална/покрајинска припадност, припадност држави, европска припадност и припадност човечанству.

Графикон бр. 1: Колико је за Вас важна регионална/ покрајинска припадност, припадност држави, европска припадност и припадност човечанству (подаци у овом графикану се односе на Балкан)

Извор: Никола Божиловић, *Култура и идентитети на Балкану*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2007, стр. 89.

Најпожељнија је припадност човечанству, затим следи припадност држави, одмах за њом је европска припадност и на крају регионална припадност. На првом месту је, дакле убедљиво опредељење човечанству, док су између осталих разлике веома мале. То што се глобални светски идентитет ставља на првом месту свакако радује, али при том не треба изгубити из вида потребу за очувањем сопственог идентитета.

Треба наравно истаћи да ни лични ни колективни идентитет не настају сами од себе, већ се они увек формирају унутар неког друштвено-културног миљеа. Променљивост идентитета је нешто што се не доводи у питање, али када се ради о томе који су све кључни механизми укључени у ову промену настаје проблем, делимично и због тога што такви механизми морају да обухвате и стабилност и промену иден-

титета током времена.³ Идентитет се увек формира у односу са другим (другима). Он како то Б. Стојковић каже има дијалектичку природу, јер он истовремено идентификује али и разликује.

Са тиме се слаже и Н. Рот према коме се „припадници групе оцењују и осећају као блиски, а сви они који не припадају групи доживљавају се, бар по неким карактеристикама, као другачији и као странци.”⁴ Наравно он указује и на то како лојалност према властитој групи не мора нужно бити праћена непријатељством према другим групама, мада је углавном присутан другачији приступ према припадницима других група него према припадницима властите групе. То све доводи до потребе за развојем толеранције на просторима где живе припадници различитих култура.

Ана Е. Галеоти [Anna Elisabetta Galeotti] каже да толеранција представља друштвену вештину и политички принцип који омогућава мирну коегзистенцију индивидуа и група уз задржавање сопственог начина живота, гледишта и карактера унутар истог друштва. Ово јесте једна веома општа дефиниција толеранције али сматрамо да се њоме указује на саму суштину овог у основи веома сложеног феномена.

Толеранција је навика дозвољавања неслагања и не-негодавања мишљења која се не слажу са вашим или са начином живота који је другачији од вашег.⁵ Овај концепт сасвим лепо звучи у теорији, али је тешко остварљив у пракси.

Реч толеранција води порекло из латинског језика од именице *tolerantia*, која изворно значи попустљивост, трпеливост и глагола *tolerare* који значи подносити, трпети, допуштати. Уколико под толеранцијом подразумевамо њено првобитно, етимолошко значење, може се видети да се она схватала као нешто непожељно. Овакво значење се током историје веома често јављало.

Друштвени напредак је довео до тога да се негативно значење речи толеранција преобрази у своју супротност, чи-

3 Peter J. Burke, „Identity Change”, *Social Psychology Quarterly*, American Sociological Association, JSTOR, бр 1/2006, стр. 81.

4 Никола Божиловић, Бранислав Стевановић, „Култура ка основ етничких идентитета Балкана”, *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и Европске интеграције*, стр. 134.

5 Roger Scruton, *The Palgrave Macmillan Dictionary of Political Thought*, Palgrave Macmillan, 2007, стр. 692.

ме толеранција постаје саставни део развоја човечанства тако да бирати толеранцију нужно значи бирати човечанство. То у оквиру људске свести значи усвојити следеће постулате:⁶

1. ако сам ја израз идеје човечности, онда је и свако други за мене то исто;
2. као израз идеје, ја сам могућност њеног развоја, а не она сама по себи;
3. пошто сви јесмо отелотворење човечности, а сам за себе нико то није до краја, онда ми ни читава истина самоме није доступна;
4. пошто знам да сам *Сам* одраз, могућност и отелотворење човечности, међу другим одразима, могућностима и отелотворењима, ја не могу друге посматрати другачије него што посматрам себе.

Створити живот без сукоба, насиља и ратова уз међусобну толеранцију није нимало једноставно. Када се помиње рат углавном се као прва асоцијација јавља физичко насиље које једна група људи врши над другом групом људи, што уједно представља и највидљивији вид насиља који је најлакше идентификовати. Насиље, међутим, није тако једноставан феномен као што то на први поглед изгледа. Да би се боље упознали са сложеношћу проблема насиља потребно је поменути Галтунга [Johan Galtung] који указује на три вида насиља:⁷

1. директно насиље се уопштено може одредити као физичко насиље над другим људима; директно насиље је за разлику од друга два вида насиља увек видљиво, док друга два не морају бити, јер су структурално и културно насиље одговорни за повређивање ума;
2. структурално насиље настаје као резултат социјалних неједнакости, репресије и неједнакости моћи у друштву; структурално насиље се манифестује различитим друштвеним неправдама, репресивним ин-

6 Далиборка Уљаревић, „Значај и улога толеранције у демократском друштву”, *21 Прича и демократији*, група аутора, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2005, стр. 24.

7 Vladimir Bratić, „Examining peace-oriented media in areas of violent conflict”, *The International Communication Gazette*, Sage Publications, 2008, стр. 492.

ституцијама и институционализованим предрасудама;

3. културно насиље је насиље које се дешава у симболичкој сфери нашег постојања (симболи, застава, химна, говори, медији...).

На основу овога се може видети да насиље представља вишедимензионални феномен који захтева једну свеобухватну анализу. Дакле, рат се не мора водити само оружаним средствима. Стање мира не треба бити једноставна негација рата, већ стање у коме ће доћи до развоја поштовања универзалних људских права и слобода, међуетничке и религијске толеранције, поштовања културне различитости, решавања спорова мирољубивим путем, дијалогом уз поштовање права на различитост, тежња ка мултикултурализму... Толеранција свакако представља један од основних предуслова неометаног развоја идентитета.

Мултикултурализам и проблем различитости

Мултикултурализам као појам има своју историјску претходницу у појму културни плурализам који је настао у првој половини прошлог столећа. Појмови мултикултурализам и културни плурализам не представљају синониме. Културним плурализмом се означава равноправан и толерантан однос између националних култура, док је за однос култура на субнационалном нивоу касније формулисан термин мултикултурализам.⁸

Термин „мултикултурализам” је, према речнику *Grand Robert*, први пут употребљен 1971. године приликом говора Пјера Триода [Joseph Philippe Pierre Yves Elliott Trudeau], председника канадске владе, који је тада рекао: „Термин бикултурализам не одсликава довољно добро наше друштво. Реч мултикултурализам је у том погледу прецизнија.”⁹ За Канаду се иначе може рећи да представља једну од држава која је највише постигла на пољу афирмације идеје о мултикултурализма.

8 Никола Божиловић, *Култура и идентитети на Балкану*, стр. 42.

9 Андреа Семприни, *Мултикултурализам*, CLIO, Београд, 1999, стр. 147.

Мултикултурализам се може одредити као идеја или идеал о складном саживоту различитих етничких и културних група у оквиру плуралистичког друштва.¹⁰ Дакле, мултикултурализам би, барем у идеалном смислу, требало да представља складан суживот припадника различитих култура.

Када помињемо схватања о мултикултурализму Андреа Семприни [Andrea Semprini] свакако представља теоретичара кога не смемо заобићи. Он указује на то како мултикултурализам са собом покреће нека веома озбиљна питања:

1. питање различитости;
2. проблем места и права мањина у односу на већину, као и
3. питање идентитета и његовог признавања.

Према њему могуће је разликовати четири модела мултикултурног простора:¹¹

1. Класични политички либерални модел – Овај модел проистиче из класичне либералне политичке теорије и он предвиђа темељну разлику између јавних и приватних сфера колективног живота. Њиме су утврђена грађанска и политичка права и обавезе појединца, којима појединац треба да се прилагоди да би стекао статус грађанина, што је предуслов за његов приступ јавном простору. Јавни простор је по дефиницији неутралан и хомоген, или како би то Тејлор [E. Taylor] рекао „слеп за различитости”. Овим, међутим, различитости нису поништене, већ су само ограничене на приватну сферу, где једино понашање које повређује обавезе наметнуте појединцу као грађанину може бити санкционисано. Мултикултуралисти сматрају да јавни простор никада стварно није био отворен за све и да стварна једнакост никада није владала. За њих је овај модел неспособан да на задовољавајући начин одговори на њихове захтеве.

1. Мултикултурни либерални модел – У овом моделу је однос између приватне и јавне сфере модификован и премешта се на ниво граница групе. Овај модел уводи групу као термин посредовања. Тиме је друштвени простор подељен на једну централну „монокултурну зону”, у којој учествују

10 Исто, стр. 149.

11 Исто, стр. 113-119.

све групе и на мноштво периферних зона у којој свака група располаже својом аутономијом. Мултикултурни захтев може бити уобличен само у односу на монокултурну већину која има контролу над институцијама. Овај модел, такође, предвиђа и кохезију и фрагментацију, која је у класичном моделу била незамислива због хомогености јавног простора.

2. „Максималистички” мултикултурни модел – Овај модел пориче сваку могућност постојања једне заједничке сфере, ма какав да је њен садржај. У овом моделу за разлику од претходна два културолошки и етнички фактори много више одређују појединца. У њему постоји опасност од уситњавања друштвене кохезије, јер он не само да изазива друштвену сепарацију, он је и претпоставља. Он не нуди неко право решење и доводи до стварања онолико монокултурних простора колико је група које захтевају посебан идентитет.

3. Модел Corporate Multiculturalism – Главна брига овог модела је управљање различитостима. Референтни хоризонт овог модела је економски, његов систем функционисања је прагматичан, а оквир развоја је међународни. Групе које настају заједнички простор, који је економског типа, посматрају се као циљне групе. Посматрајући реакције на овај модел, као главна критика може се истаћи то да он представља конкретну, „реалну”, постполитичку, економску и транснационалну верзију традиционалног мултикултурног либералног модела који би да понуди једно политичко и либерално управљање различитостима, које је лакше представљиво, али потпуно апстрактно.

Загорка Голубовић сматра да постојање мултикултурне заједнице као коегзистенције различитих култура не подразумева нужно њихову међукултурну комуникацију. То је једино могуће када различите културе преносе утицаје једна на другу што представља животни простор за мултикултурну интеграцију. Према њој, ако мултикултурна заједница не превазиђе стање чисте коегзистенције различитих култура може произвести тензије и појачати сукобе међу културно различитим народима.¹²

Никола Божиловић каже да је мултикултурни концепт често критикован са становишта позиција асимилационизма и расизма. Суштина критика садржана је у културном

12 Никола Божиловић, *Култура и идентитети на Балкану*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2007, стр 34.

релативизму, којим се негирају универзалне вредности, али и у пренаглашавању слављеничких облика у испољавању мултикултуралности, која је наводно окренута ка небитним манифестацијама као што су култура, уметност и религијске светковине, док се важни облици дискриминације који се спроводе у школама и другим институцијама запостављају.

Драган Коковић у односу на мултикултурализам даје предност интеркултурализму, као активном прожимању култура. Мултикултурализам је према њему статичан и подразумева концепт друштва у коме равноправно коегзистира више култура. За разлику од њега интеркултурализам води ка друштву у чијим се оквирима више култура налази у фази дијалога где се елиминише статичност.

Овде треба поменути и податак да и поред поменутих разлика народа на Балкану већина грађана Србије, Бугарске и Македоније сматра да између балканских народа има више сличности него између балканских и других европских народа (видети следећу табелу).

Табела бр. 2: Међу балканским народима има више сличности него између балканских и других европских народа

Србија		Бугарска		Македонија	
	%		%		%
да	55.0	да	57.3	да	66.6
не	17.9	не	8.8	не	15.6
немам став	27.1	немам став	33.9	немам став	17.8

Извор: Никола Божиловић, Бранислав Стевановић, „Култура као основ етничких идентитета Балкана“, Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и Европске интеграције (приредили: Љубиша Митровић, Драгољуб Ђорђевић, Драган Тодоровић), Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2006, стр. 140.

Овај податак свакако радује, ако се има у виду потреба за развојем међусобне сарадње народа на Балкану. Житељи Балкана су, дакле, свесни чињенице да они деле заједничку културу, која је настала као резултат међусобних културних интеракција, а које су довеле до развоја свести о томе да је њихова култура умногоме сличнија од култура народа ван Балканског полуострва. Култура се не може дефинисати ван процеса комуникације, она представља један динамичан феномен који се стално изнова обликује, при чему треба одба-

цити сваку помисао о њеној херметичности. „Свака се култура у целисти треба схватити као комуникација кроз простор (актуелна културна свакидашњица) и кроз време (живућа историја, културна традиција).”¹³ Култура свих народа, па и народа на Балкану, настаје као резултат културних контаката и додира. То доводи до развоја међусобних сличности, али и разлика. Културне разлике не морају нужно водити ка стварању конфликта, оне могу бити и извор међусобне сарадње и то је нешто чему треба стремити, мада то није био случај када се ради о Балкану.

И на крају...

Проблем формирања и очувања идентитета представља увек актуелну тему која окупира пажњу многобројних теоретичара различитих дисциплина. Један од основних разлога је свакако и то што се људи у великој мери понашају у складу са групом са којом се идентификују.¹⁴ Проблем формирања и очувања идентитета је нарочито интересантан када се ради о простору Балкана. Божо Милошевић указује на то како велики број социолошких и политиколошких разматрања често трагају у прошлости Балкана за социокултурним упоришима његове интеграције, а при том се заборавља да је овај процес у прошлости обиловао (и да још увек обилује) бројним изворима дезинтеграције.¹⁵

Нажалост историја Балкана је испуњена многобројним сукобима. И поред горе поменутог схватања грађана Србије, Бугарске и Македоније о томе да међу балканским народима има више сличности него између балканских и других европских народа, разлике међу њима су у прошлости веома често резултирале многобројним социјалним конфликтима. Та разноликост у погледу мултинационалности, мултиконфесионалности и мултикултуралности је током бурне историје

13 Исто, стр. 14.

14 Jan E. Stets, Peter J. Burke, „Theory and Social Identity Theory”, *Social Psychology Quarterly*, American Sociological Association, JSTOR, бр. 3/2000, стр. 226.

15 Божо Милошевић, „Могућности културе мира на Балкану: између националног идентитета и космополитске еманципације”, *Међуетнички односи, идентитети и култура мира на Балкану* (приредили: Љубиша Митровић, Драгана Захаријевска, Данијела Гавриловић), Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2009, стр. 109.

Балкана веома често била узрок настанка дезинтегративних процеса који су неретко резултовали ратовима. Разлике су веома често биле инструментализоване зарад разноразних циљева и то је нешто што не смемо никако да заборавимо, јер у супротном би се сваки покушај међусобне интеграције могао претворити у један скупи и безуспешни експеримент.

Истраживања односа међу народима који живе на простору Балкана не може се извршити без проучавања њихових идентитета. Нарочиту пажњу теоретичара привлачило је изучавање идентитета у условима међусобног прожимања различитих култура. Може се рећи да се читава плејада најбитнијих проблема који се тичу идентитета у овом контексту може свести на питање које поставља Загорка Голубовић:

„Како сачувати своју посебност у оквиру тенденције ка глобализацији а да се не падне на ниво провинцијализма и изолације?”¹⁶

Литература

- Божиловић Никола, *Култура и идентитети на Балкани*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2007.
- Божиловић Никола, „Идентитет и значење стила у поткултури”, *Геокултура развоја и култура мира на Балкани* (приредили: Љубиша Митровић, Драгољуб Ђорђевић, Драган Тодоровић), Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2006.
- Божиловић Никола, Стевановић Бранислав, „Култура као основ етничких идентитета Балкана“, *Културни и етнички односи на Балкани – могућности регионалне и Европске интеграције* (приредили: Љубиша Митровић, Драгољуб Ђорђевић, Драган Тодоровић), Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2006.
- Bratić Vladimir, „Examining peace-oriented media in areas of violent conflict”, *The International Communication Gazette*, Sage Publications, 2008.

16 Никола Божиловић, „Идентитет и значење стила у поткултури”, *Геокултура развоја и култура мира на Балкани*, (приредили: Љубиша Митровић, Драгољуб Ђорђевић, Драган Тодоровић) Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2006, стр. 4.

- Burke J. Peter, „Identity Change“, *Social Psychology Quarterly*, *American Sociological Association*, JSTOR, бр. 1/2006.
- Гавриловић Данијела, „Динамика идентитета на Балкану“, *Квалитет међуетничких односа и култура мира на Балкану* (приредили: Драгољуб Б. Ђорђевић, Драган Тодоровић), Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2008.
- Милошевић Божо, „Могућности културе мира на Балкану: између националног идентитета и космополитске еманципације“, *Међуетнички односи, идентитети и култура мира на Балкану* (приредили: Љубиша Митровић, Драгана Захаријевска, Данијела Гавриловић), Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2009.
- Семприни Андреа, *Мултикултурализам*, СЛЮ, Београд, 1999.
- Смит Д. Антони, *Национални идентитет*, Чигоја штампа, 1998.
- Стевановић Бранислав, „Политички идентитети Балкана у прелазу: поступни кораци ка грађанском идентитету житеља Бугарске, Србије и Македоније“, *Међуетнички односи, идентитети и култура мира на Балкану* (приредили: Љубиша Митровић, Драгана Захаријевска, Данијела Гавриловић), Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2009.
- Stets E. Jan, Burke J. Peter, „Theory and Social Identity Theory“, *Social Psychology Quarterly*, *American Sociological Association*, JSTOR, бр. 3/2000.
- Стојадиновић Миша, Катарина Милошевић, „Комуникацијски контекст културе и мултикултурног друштва“, *Наука*, Слобомир П Универзитет, Бијељина, бр. 2-3/2010.
- Стојадиновић Миша, „Значај медија за развој културе мира“, *Медији и култура мира* (приредили: Бранислав Стевановић, Александра Костић, Љубиша Митровић), Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2010.
- Scruton Roger, *The Palgrave Macmillan Dictionary of Political Thought*, Palgrave Macmillan, 2007.

Уљаревић Далиборка, „Значај и улога толеранције у демократском друштву”, 21 *Прича и демократији, група аутора*, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2005.

*Miša Stojadinović
Dejana Vukčević*

*THE PROBLEM OF PRESERVING IDENTITY
IN THE BALKANS*

Summary

The problem of identity represents a very complex phenomenon that was studied by various theorists. This problem has become particularly acute at the end of the last century, which brought with it many social changes that have imposed numerous challenges regarding the preservation of identity.

The main goal of this article is to highlight the main challenges of the process of identity creating and preserving in the Balkans. The authors use a combination of several different methods for the analysis of this problem. These methods are dialectical method, content analysis and the comparative method. In this sense, this work is divided into two parts. In the first part the authors deal with identity essence, while the second part dealing with multiculturalism and the problem of diversity.

Key words: identity, individual and collective identity, multiculturalism, the Balkans, Serbia.